

Uczciwe wybory

Wersja 1.2 z 23.02.2024

Andrzej Maliński

Marcin Skubiszewski

Wydawcą podręcznika jest stowarzyszenie Obserwatorium Wyborcze.

Razem z nami obserwuj wybory i broń demokracji <https://ow.org.pl>

Spis treści

Rozdział 1 Od czego zacząć, co obserwować.....	5
1.1 Jak zostać obserwatorem społecznym lub mężem zaufania.....	5
1.2 Co obserwować.....	6
Rozdział 2 Przed dniem wyborów.....	7
2.1 Jelenia Góra 2019 (Senat): nieuprawnione logo na karcie do głosowania.....	9
2.1.1 Jak do tego doszło – szczegóły.....	10
2.1.2 Jak i kiedy można było przeciwdziałać skutecznie.....	11
2.1.3 Reakcja spóźniona i zbyt słaba.....	12
2.2 Przedterminowe wybory prezydenta miasta Ruda Śląska, 2022: niezweryfikowane podpisy na listach poparcia.....	13
2.3 Powoływanie terytorialnej i obwodowej komisji wyborczej.....	16
2.3.1 Państwowa Komisja Wyborcza.....	16
2.3.2 Okręgowe komisje wyborcze.....	17
2.3.3 Terytorialne komisje wyborcze.....	18
2.3.4 Obwodowe komisje wyborcze.....	18
2.3.4.1 Jak wyznaczany jest skład terytorialnej lub obwodowej komisji wyborczej – podstawowe zasady.....	19
2.3.4.2 Jak wyznacza się skład terytorialnej lub obwodowej komisji wyborczej – przykład.....	22
2.3.4.3 Losowanie składów komisji wyborczych.....	22
Rozdział 3 Co wynika z naszej pracy.....	25
Rozdział 4 Status obserwatora, obserwacja głosowania.....	27
4.1 Informacje ogólne.....	27
4.2 Prawa i obowiązki obserwatora.....	29
4.2.1 Prawa obserwatora.....	29
4.2.2 Zakazy dotyczące obserwatora.....	30
4.3 Na co obserwator powinien zwracać uwagę podczas głosowania.....	31
Rozdział 5 Po zakończeniu głosowania.....	32
5.1 Ważność karty.....	32
5.2 Ważność głosu.....	33
5.2.1 Ważność głosów w wyborach do Senatu, na prezydenta RP, na wójta/burmistrza/prezydenta miasta.....	34
5.2.2 Ważność głosów w wyborach do Sejmu, do organów stanowiących jednostek samorządu terytorialnego.....	35
5.3 Kolejność czynności podczas liczenia głosów.....	37

Wprowadzenie

Obywatel, który chce działać na rzecz uczciwych wyborów, ma do wyboru kilka możliwych ról:

- członek obwodowej komisji wyborczej (obwodowej, a w wyborach samorządowych także terytorialnej),
- obserwator społeczny w komisji wyborczej (obwodowej lub wyższego stopnia (terytorialnej, okręgowej, rejonowej), ale nie PKW¹),
- mąż zaufania komitetu wyborczego w komisji wyborczej (dowolnej, w tym także PKW),
- referendalny mąż zaufania w komisji wyborczej (dowolnej, w tym także PKW) – ta funkcja istnieje w przypadku wyborów organizowanych tego samego dnia, co referendum.

To są role przewidziane ustawowo. Prawa i obowiązki pełniących je osób są określone przez Kodeks Wyborczy i ustawę o referendum ogólnokrajowym. Poza pełnieniem tych ról, do wykonania są też inne zadania, nieprzewidziane ustawowo, ale nie mniej ważne: można obserwować media czy kampanię wyborczą, tworzyć raporty z tych obserwacji, być koordynatorem obserwatorów czy, jeśli wymaga tego sytuacja, protestować.

Ten podręcznik skierowany jest do tych, którzy wybierają rolę obserwatora społecznego lub męża zaufania. Uprawnienia i obowiązki w obu przypadkach są podobne. Mąż zaufania, który działa w imieniu komitetu wyborczego (lub, w przypadku wyborów połączonych z referendum, w imieniu organizacji, która otrzymała odpowiednie zaświadczenie od Państwowej Komisji Wyborczej) ma uprawnienia podobne do uprawnień obserwatora społecznego.

Polecamy szkolenia video, które zawierają tę samą treść, co ten podręcznik, ale w wersji rozszerzonej, jest wiele dodatkowych informacji. Dziś dostępne są następujące szkolenia video (lista rośnie cały czas):

1. Jak dopilnować uczciwości wyborów (krótkie wprowadzenie do obserwacji; jak zostać członkiem komisji wyborczej): <https://www.facebook.com/watch/?v=638257371433983>
2. Dwa przykłady oszustw omówione szczegółowo <https://www.facebook.com/watch/?v=870229287561323>
3. Status i praca obserwatora; tajność głosowania <https://www.facebook.com/watch/?v=539068114711372>
4. Warunki ważności głosu; liczenie głosów <https://www.facebook.com/watch/?v=1261897548084118>
5. Głosowanie i liczenie głosów – dokończenie; doświadczenia obserwatorek <https://www.facebook.com/watch/?v=3020539518254174>
6. Obserwacja mediów – małe wprowadzenie <https://www.facebook.com/watch/?v=514777010870842>

1 PKW: Państwowa Komisja Wyborcza

7. Sprawdzanie podpisów poparcia dla kandydatów przez komisję okręgową <https://www.facebook.com/ObszerwatoriumWyborcze/videos/1315310429190846/>
8. Losowanie składów komisji wyborczych – na razie mamy nieostateczną wersję tego szkolenia (są dłużyzny), tymczasowo tu: https://www.facebook.com/watch/live/?ref=watch_permalink&v=191886803639251
9. Lista oszustw i nieprawidłowości wyborczych – na razie mamy nieostateczną wersję tego szkolenia (są dłużyzny), tymczasowo tu: https://www.facebook.com/watch/live/?ref=watch_permalink&v=200496849536562
10. Obserwacja procedur przed wyborami (aspekty inne niż te omówione w odc. 7 i 8) – na razie mamy nieostateczną wersję tego szkolenia (są dłużyzny), tymczasowo tu: <https://www.facebook.com/ObszerwatoriumWyborcze/videos/1665434040606142>

Rozdział 1 Od czego zacząć, co obserwować

1.1 Jak zostać obserwatorem społecznym lub mężem zaufania

Aby zostać **obserwatorem społecznym** należy uzyskać zaświadczenie od zarejestrowanego w Polsce stowarzyszenia (ale nie stowarzyszenia zwykłego) lub fundacji, które w swoich statutowych celach ma: troskę o demokrację, prawa obywatelskie lub² rozwój społeczeństwa obywatelskiego (nie jest wymagana literalna zgodność celów statutowych z tymi sformułowaniami). Obserwator może być kierowany nie tylko do obwodowej komisji wyborczej, ale również do komisji rejonowej, terytorialnej i okręgowej – nie ma tu ograniczeń terytorialnych. Jedno zaświadczenie kieruje obserwatora do jednej, konkretnej komisji (możemy odwiedzić tyle komisji, ile mamy zaświadczeń). Zaświadczenie przedstawiamy przewodniczącemu lub wiceprzewodniczącemu komisji, której pracę zamierzamy obserwować. Robimy to wchodząc do lokalu czy pomieszczenia, w którym pracuje komisja. Równocześnie w jednej komisji nie może przebywać więcej niż jeden obserwator z ramienia jednej organizacji, ale obserwatorzy z jednej organizacji mogą się wymieniać.

Mąż zaufania komitetu wyborczego reprezentuje ten komitet. Musi uzyskać zaświadczenie od tego komitetu. Obowiązują te same reguły okazywania zaświadczenia, jak w przypadku obserwatora społecznego. Równocześnie w jednej komisji nie może przebywać więcej niż jeden mąż zaufania z ramienia jednego komitetu wyborczego. W przeciwieństwie do obserwatora społecznego, mąż zaufania może obserwować również Państwową Komisję Wyborczą (PKW).

Komitet wyborczy może mieć swego męża zaufania w komisji tylko wtedy, gdy na obszarze, dla którego ta komisja jest właściwa, ma co najmniej jednego swojego kandydata.

Mężowi zaufania wyznaczonemu do obwodowej komisji wyborczej przysługuje dieta w wysokości 40% zryczałtowanej diety członków takiej komisji – warunkiem jest obserwowanie przez niego głosowania przez co najmniej 5 godzin i obserwowanie całego przebiegu ustalania wyników głosowania do momentu podpisania protokołu. Mężowi zaufania w związku z wykonywaniem jego zadań przysługuje zwolnienie od pracy na dzień głosowania oraz liczenia głosów, a także na dzień następny. Obserwatorowi społecznemu nie przysługuje dieta ani dni wolne.

Ponieważ prawa i obowiązki obserwatora społecznego i męża zaufania w dużej mierze się pokrywają, w dalszej części podręcznika używając samego tylko słowa obserwator będziemy rozumieć przez to zarówno obserwatora, jak i męża zaufania (zarówno wyborczego, jak i

² W Kodeksie Wyborczym jest spójnik „i”, ale wytyczne PKW każą interpretować go jako „lub” i taka jest przyjęta praktyka.

referendalnego – o ile referendum odbywa się jednocześnie z wyborami). Wyraźnie opiszemy różnice między uprawnieniami tych kategorii osób.

1.2 Co obserwować

Przeciętnemu obywatelowi obserwacja wyborów najczęściej kojarzy się z obserwacją głosowania i liczenia głosów. Niektórzy wskazują jeszcze obserwację czynności obwodowej komisji przed otwarciem lokalu. Oczywiście, kontrola uczciwości i rzetelności pracy komisji obwodowych oraz obserwacja zachowań osób głosujących są bardzo ważne, ale obserwator ma również prawo do obecności w komisjach wyższego stopnia. Ma prawo obserwować wszelkie czynności tych komisji i taka obserwacja jest bardzo istotna. Błędy lub oszustwa w komisjach wyższego stopnia mogą mieć poważne skutki. Rozdział 2 zawiera przykłady takich przypadków.

UWAGA! Duża trudność w obserwowaniu komisji wyższego stopnia wynika z niedoskonałości prawa wyborczego. Prawo nie zobowiązuje do upubliczniania informacji o terminach zebrań tych komisji. Obserwator może uzyskać te informacje zgodnie z ustawą o dostępie do informacji publicznej, ale musi o to specjalnie pytać i nie zawsze wiadomo, gdzie pytać.

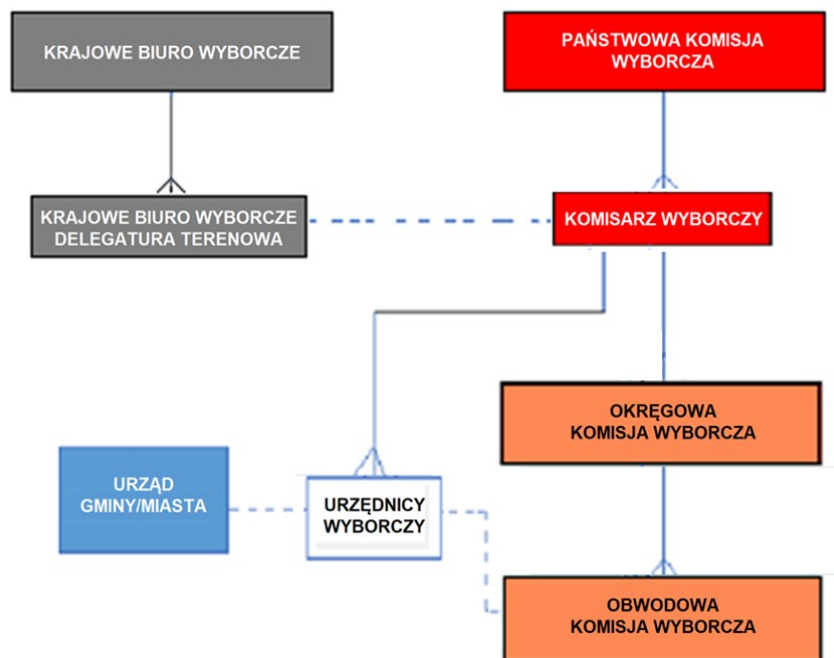
Głównym, bezpośrednim celem naszych obserwacji jest wykrywanie, dokumentowanie oszustw i błędów. Drugim istotnym celem jest dokumentowanie niezyciowych zasad pracy komisji – w szczególności takich, które niepotrzebnie wydłużają czas ich pracy i powodują przemęczenie, które z kolei nierzadko skutkuje błędami.

Rozdział 2 Przed dniem wyborów

Komisje wyborcze szczebla wyższego niż obwodowa wykonują wiele czynności również przed dniem głosowania oraz po dniu głosowania. Komisja obwodowa podejmuje niektóre czynności przed dniem głosowania. Zachęcamy do obserwacji tych czynności.

Struktura administracji wyborczej

w wyborach do Sejmu i Senatu oraz w wyborach Prezydenta RP

Rysunek 1: Struktura administracji wyborczej w przypadku wyborów do Sejmu i Senatu oraz wyborów Prezydenta RP

Państwowa Komisja Wyborcza oraz **komisarze wyborczy** są organami stałymi, tzn. funkcjonują cały czas i obsługują wybory wszystkich rodzajów. Pozostałe komisje wyborcze są powoływane doraźnie, w związku z zarządzanymi wyborami.

Organy wyborcze powoływane w związku z zarządzanymi wyborami to, odpowiednio do rodzaju wyborów, komisje wyborcze:

- **okręgowe** *(działają podczas wszystkich rodzajów wyborów, z wyjątkiem wyborów do organów samorządu miejscowego)*
- **rejonowe** *(działają tylko podczas wyborów do Parlamentu Europejskiego)*
- **terytorialne:**
  1. **wojewódzkie** *(działają podczas wyborów do sejmików województw)*
  2. **powiatowe** *(działają podczas wyborów do rad powiatów)*

oraz

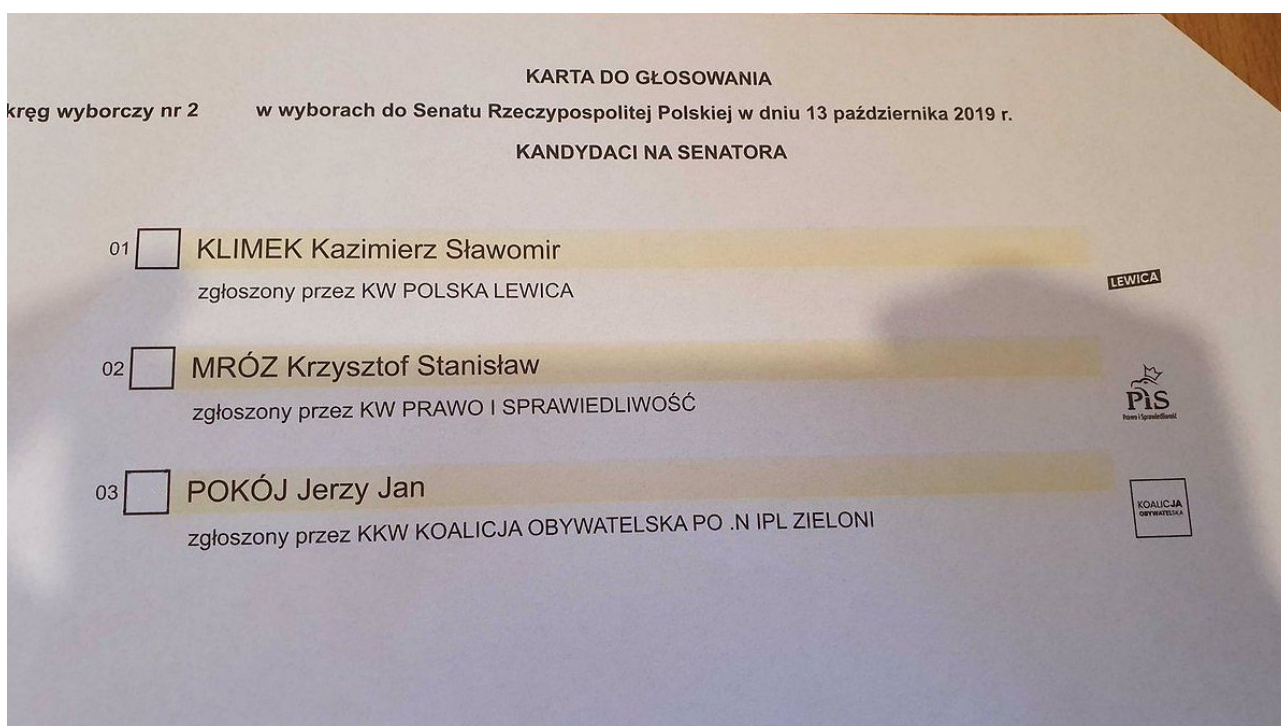
  3. **gminne i miejskie** *(działają podczas wyborów do organów samorządu gminnego/miejskiego)*
- **obwodowe** *(działają podczas każdych wyborów)*

Poniżej przedstawimy dwa przypadki nieprawidłowości, które wypaczyły wynik wyborów, a do których doszło w komisjach wyższego stopnia, jeszcze przed głosowaniem (rozd. 2.1 , str. 9 i rozdz. 2.2 , str. 13). Były to oszustwa czy po prostu komisje były leniwe lub robiły błędy? Czytelnik sam oceni. Jeden z tych przypadków dotyczy komisji okręgowej, drugi – miejskiej. Następnie omówimy, jak powoływane są obwodowe komisje wyborcze (rozd. 2.3 , str. 16).

2.1 Jelenia Góra 2019 (Senat): nieuprawnione logo na karcie do głosowania

Przed tymi wyborami partie opozycyjne zawarły tzw. Pakt Senacki. Przewidywał on, że w jednomandatowych senackich okręgach wyborczych partie te nie będą ze sobą konkurować, ale w każdym okręgu uzgodnią jednego wspólnego kandydata. W wyborach do Senatu w Jeleniej Górze (tamtejszy senacki okręg wyborczy był jednym z trzech obsługiwanych przez okręgową komisję wyborczą (OKW) w Legnicy) wyborca otrzymał taką kartę:

Rysunek 2: Karta do głosowania z wyborów do Senatu RP w 2019 roku, okręg Jelenia Góra

Wyborca zobaczył na niej logo dwóch komitetów opozycyjnych:

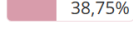
- Komitet wyborczy Sojusz Lewicy Demokratycznej
- Koalicyjny komitet wyborczy Koalicja Obywatelska PO .N iPL Zieloni.

Mógł zatem dojść do wniosku, że w tym okręgu pakt senacki nie zadziałał.

Tymczasem Kazimierz Sławomir Klimek nie reprezentował komitetu Lewica, co sugerowało logo, ale mało znaną partię „kanapową” – Polska Lewica, która nie zawierała paktu senackiego. Wybory wygrał kandydat PiS K. S. Mróz, wyprzedzając kandydata opozycji J. J. Pokoja, o 1168 głosów. Zdziwiająco dużo głosów, bo aż 27 158, dostał mało znany kandydat partii „kanapowej”, K. S. Klimek.

Polska | [Senacki Okręg Wyborczy nr 2 \(Legnica\)](#)

Wyniki wyborów 2019 do Senatu RP

Nazwisko i imiona	Komitet	Liczba głosów	Procent głosów	Liczba mandatów
MRÓZ Krzysztof Stanisław	KOMITET WYBORCZY PRAWO I SPRAWIEDLIWOŚĆ	49 938	 39,68%	1
KLIMEK Kazimierz Sławomir	KOMITET WYBORCZY POLSKA LEWICA	27 158	 21,58%	0
POKÓJ Jerzy Jan	KOALICYJNY KOMITET WYBORCZY KOALICJA OBYWATELSKA PO .N IPL ZIELONI	48 770	 38,75%	0
Razem		125 866	100,00%	1

Rysunek 3: Tabela wyników wyborów do Senatu RP 2019, okręg nr 2 (Jelenia Góra)

Autorzy tego podręcznika są przekonani, że wielu zdezorientowanych wyborców oddało głos na K. S. Klimka w przekonaniu, że głosują na kandydata Lewicy, i gdyby nie logo Lewicy, znaczną część tych głosów otrzymałby J. J. Pokój. Bezpodstawne użycie znaku graficznego pozbawiło więc mandatu kandydata Koalicji Obywatelskiej.

2.1.1 Jak do tego doszło – szczegóły

18 września 2019 OKW w Legnicy podjęła uchwałę nr 12/2019 w sprawie ustalenia treści, nakładu oraz zarządzenia druku kart do głosowania. Do uchwały załączyła wzór karty do głosowania w senackim okręgu nr 2 (Jelenia Góra), na którym przy nazwisku K. S. Klimka nie było żadnego logo. Wzór karty został wysłany do drukarni. Drukarnia odesłała z powrotem do OKW swoją wersję wzoru, do ostatecznej akceptacji. W tej wersji wzoru przy nazwisku K. S. Klimka widniało logo Lewicy.

27 września w imieniu OKW sześć osób, w tym przewodniczący komisji i jego zastępca, sprawdziło wzór karty odesłany przez drukarnię. Zaaprobowali go. Tego, że logo zostało dodane, nie zauważyli (a może tylko udawali, że nie zauważyli?). Następnie karty zgodne z wersją wzoru opracowaną w drukarni (a więc zawierające logo Lewicy) zostały wydrukowane i były używane w wyborach.

Dokumenty, które OKW następnie wydała, zawierają następujące stwierdzenia:

Komisja dokonała kontroli i sprawdziła zgodność zaakceptowanych wzorów kart do głosowania z wydrukowanym pełnym nakładem poprzez losowy wybór kart.

Ponadto Komisja ustaliła zgodność zaleconych uchwałą PKW parametrów przygotowanych plików graficznych i matryc drukarskich.

Komisja stwierdziła spełnienie wymogów określonych uchwałą PKW dotyczącą druku kart do głosowania.

2.1.2 Jak i kiedy można było przeciwdziałać skutecznie

Pierwszy możliwy moment: w komisji okręgowej

Okręgowe komisje wyborcze są niestety powoływane w sposób nietransparentny i niepluralistyczny. Opozycja nie mogła ani wprowadzić swojego członka do OKW, ani nawet spowodować, że osoby zdolne do rzetelnej pracy wejdą w skład OKW. Opozycja mogła natomiast (i powinna była) mieć swojego męża zaufania przy OKW, a organizacje społeczne – obserwatora społecznego. Obserwator, gdyby uważnie obserwował prace komisji, zauważyłby nieuprawnione logo na karcie: zauważyłby, że jednoczesna obecność na karcie logotypów Koalicji Obywatelskiej i Lewicy kłóci się z dobrze znanym faktem, że w Jeleniej Górze (jak zresztą praktycznie w całej Polsce) funkcjonował pakt senacki. Obserwator mógłby, po upewnieniu się co do sytuacji (np. w drodze konsultacji z przełożonym w swojej organizacji lub sztabie wyborczym), nagłośnić sytuację przed wyborami (tak, aby wyborcy wiedzieli, kto wystawił kandydata K. S. Klimka), a najpewniej także doprowadzić do jej skorygowania.

Nic takiego nie nastąpiło. Ani opozycja, ani organizacje społeczne nie zareagowały.

Drugi możliwy moment: pieczętowanie kart do głosowania korespondencyjnego w komisjach obwodowych

Na co najmniej 6 dni przed wyborami, komisje obwodowe pieczętują karty do głosowania korespondencyjnego (to są dokładnie te same karty, co te używane w lokalu wyborczym). W okręgu senackim nr 2 (Jelenia Góra) komisji obwodowych było ponad dwieście. Nie wszystkie prowadziły głosowanie korespondencyjne, ale, ostrożnie licząc, ponad sto komisji obwodowych w okręgu prowadziło głosowanie korespondencyjne, a więc pieczętowało karty na co najmniej 6 dni przed wyborami.

Członkowie każdej komisji obwodowej byli dobrani w sposób pluralistyczny. Osoby wyznaczone przez opozycję były członkami tych komisji, a w części przypadków nawet ich przewodniczącymi. Mężowie zaufania i obserwatorzy społeczni byli uprawnieni do obserwacji wszystkich czynności komisji – w tym pieczętowania kart do głosowania korespondencyjnego. Tak więc opozycja i organizacje społeczne miały wiele okazji do stwierdzenia, że nieprawidłowo użyto logo, a następnie do nagłośnienia problemu i do żądania, by go skorygowano. Nic takiego nie nastąpiło. Wszystko wskazuje, że nikt nie zauważył problemu.

Trzeci możliwy moment: przeliczanie kart w przeddzień głosowania

W przeddzień głosowania (w sobotę), wszystkie komisje obwodowe otrzymują karty do głosowania i je przeliczają. Podczas tych czynności komisja obwodowa obowiązana jest sprawdzić, czy karty „nie zawierają błędów lub usterek drukarskich”. Tu była kolejna okazja, by zauważyć i nagłośnić problem z logo. Nikt nic nie zrobił.

2.1.3 Reakcja spóźniona i zbyt słaba

Problem z logo został zauważony publicznie dopiero po głosowaniu, co zaowocowało złożeniem dwóch protestów do Sądu Najwyższego: jeden protest złożył pełnomocnik wyborczy KO, drugi – wyborcy z Jeleniej Góry we współpracy z Obserwatorium Wyborczym. W odpowiedzi okręgowa komisja wyborcza złożyła dokładne, rzetelne -- jak się wydaje – wyjaśnienia.

O zasadności tych protestów, a następnie o ważności wyborów, rozstrzygali wyłącznie neosędziowie³, czyli sędziowie powołani z naruszeniem Konstytucji w sposób upolityczniony. W Sądzie Najwyższym wiele spraw rozstrzygają sędziowie prawidłowo powołani (apolityczni), jednak sprawy wyborcze są kierowane do Izby Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych, która składa się wyłącznie z neosędziów. Obserwatorium Wyborcze próbowało ominąć ten problem składając protest do Izby Karnej, której prezesem był wówczas prawidłowo powołany, apolityczny sędzia. Prezes Izby Karnej przekazał jednak protest do Izby Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych.

Neosędziowie uznali protest KO za niezasadny, a protest Obserwatorium Wyborczego za zasadny (stwierdzono naruszenie prawa), ale bez wpływu na wynik wyborów. Możemy się dziwić, że jeden protest został uznany za zasadny, a drugi – nie, mimo że oba dotyczyły tej samej sytuacji.

Następnie neosędziowie uznali, że wybory w Jeleniej Górze były ważne (to jest logiczna konsekwencja tego, że jedyny zasadny protest był rzekomo bez wpływu na wynik wyborów).

Obserwatorium Wyborcze zorganizowało jednocześnie protest uliczny w Jeleniej Górze, na który przyszło ok. 30 osób, i protest w Warszawie, na który przyszło ok. 5 osób.

Nikt nie wysłał do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka skargi dotyczącej sytuacji w Jeleniej Górze. A szkoda.

Podsumowując: oszustwo wyborcze w Jeleniej Górze okazało się skuteczne. Było to wspólne dzieło drukarni, okręgowej komisji wyborczej i upolitycznionych neosędziów w Sądzie Najwyższym. **Opozycja i organizacje społeczne dysponowały wszelkimi możliwościami, by to oszustwo udaremnić, ale skorzystały z tych możliwości w małym stopniu i przegrały, mimo że sprawa nie była z góry przegrana.**

3 To, że neosędziowie Sądu Najwyższego nie powinni orzekać, stwierdził zarówno Sąd Najwyższy (uchwała składu połączonych Izb: Cywilnej, Karnej oraz Pracy i Ubezpieczeń Społecznych Sądu Najwyższego z dnia 23 stycznia 2020 r. BSA I-4110-1/20 <http://www.sn.pl/sites/orzecnictwo/orzeczenia2/bsa%20i-4110-1-20.pdf>), jak i Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPCz), 49868/19 and 57511/19, Dolińska-Ficek and Ozimek v. Poland <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-213200>

2.2 Przedterminowe wybory prezydenta miasta Ruda Śląska, 2022: niezweryfikowane podpisy na listach poparcia

W przedterminowych wyborach prezydenta Rudy Śląskiej w 2022 zgłoszono 16 komitetów wyborczych. Startowało dwóch wiceprezydentów miasta, obaj bezpartyjni: Michał Pierończyk i Krzysztof Mejer. Kandydatem popieranym przez PiS, w tym osobiście przez Jarosława Kaczyńskiego, był Marek Wesoły (w roku 2018 został wiceprzewodniczącym rady miejskiej następnie, od roku 2019, poseł na Sejm z listy PiS; W 2020 zawieszony w prawach członka PiS za głosowanie przeciwko ustawie „Piątka dla zwierząt”, jednak jeszcze w tym samym roku odwieszony).

Te wybory wzbudzały duże emocje w całym kraju, postrzegano je jako pojedynek PiS – anti-PiS. Wiele miejscowych widziało jednak zupełnie inny podział: stary układ – „nowe miotły”. Przy takiej dychotomii Marek Wesoły z PiS, jako niezwiązany z dotychczasowymi władzami miasta, widziany był raczej jako „nowa miotła”. Jako nowa miotła przedstawiała się kandydatka Jolanta Milas.

Rysunek 4: Baner wyborczy Jolanty Milas, Ruda Śląska 2022

Każda kandydatura w wyborach przedterminowych na prezydenta miasta ponad stutysięcznego, a takim jest Ruda Śląska, musiała, zgodnie z art. 478 § 4 Kodeksu Wyborczego, uzyskać podpisy poparcia 3000 wyborców. Miejska komisja wyborcza jest uprawniona do sprawdzenia, czy wykaz podpisów poparcia zawiera prawdziwe dane i czy spełnia wymagania Kodeksu Wyborczego

UWAGA! Miejska komisja wyborcza, która sprawdzała podpisy w Rudzie Śląskiej, utworzona została w sposób pluralistyczny, natomiast w przypadku wyborów do Sejmu i Senatu, uprawnienie do sprawdzania podpisów poparcia przysługuje komisji okręgowej, utworzonej w sposób nietransparentny i niepluralistyczny.

Miejska komisja wyborcza w Rudzie Śląskiej miała poważne zastrzeżenia co do prawdziwości danych na listach poparcia, między innymi w przypadku kandydatki Jolanty Milas. W oświadczeniu z 21 sierpnia 2022 komisja stwierdziła, że kandydatka uzyskała ponad 4000 podpisów poparcia i wśród nich była spora liczba podpisów nieprawidłowych, po weryfikacji przez porównanie z bazą PESEL wykryto na liście osoby zmarłe i osoby z nieprawidłowymi adresami, a jedna osoba miała nieprawidłowe płeć i numer PESEL. Dalej oświadczenie komisji stwierdza, że komisja nie może podjąć uchwały o niedopuszczeniu Jolanty Milas do kandydowania, gdyż po odjęciu tych podpisów, co do których stwierdzono, że są nieprawidłowe, w dalszym ciągu liczba podpisów o kilkaset przekracza liczbę 3000 (z innego źródła wiadomo, że liczba niezakwestionowanych podpisów wynosiła 3200).

Tymczasem w przypadku najbardziej typowego oszustwa, które polega na przepisywaniu (albo nawet kserowaniu) listy podpisów poparcia pochodzącej z wcześniejszych wyborów, baza PESEL pozwala stwierdzić, że dane towarzyszące jakiemuś podpisowi są nieprawdziwe, jedynie w tych przypadkach, w których w międzyczasie dane się zmieniły (zmiana adresu lub zgon wyborcy od czasu wyborów, z których lista podpisów jest przepisywana). To jest mniejszość przypadków.

Wykrycie nieprawdziwych danych towarzyszących ok. 800 podpisom przez porównanie z bazą PESEL – a więc przy pomocy metody, która wykrywa tylko mniejszość oszustw – jasno wskazuje, że w rzeczywistości nieprawidłowych podpisów było znacznie więcej (na pewno ponad 1600).

Kodeks Wyborczy nie pozwala na pozyskiwanie opinii grafologa, mówi natomiast:

Art. 430. § 1. Jeżeli gminna komisja wyborcza stwierdzi, na podstawie dostępnych urzędowo dokumentów, a w razie potrzeby również wyjaśnień wyborców, że zgłoszenie nie uzyskało wymaganego w myśl art. 427 poparcia wyborców, wówczas odmawia jego przyjęcia, wskazując stwierdzone wady, i zwraca zgłoszenie osobie zgłaszającej listę.

Obserwatorium Wyborcze jest zdania, że tu potrzebne były wyjaśnienia wyborców, gdyż porównanie z bazą PESEL wskazywało, ale nie dowodziło, że kandydatka miała mniej niż wymagane 3000 podpisów. Fakt, że miejska komisja wyborcza nie odpytała wyborców, ale zarejestrowała kandydatkę, uznajemy za poważną nieprawidłowość. Jest wysoce prawdopodobne, że gdyby rzetelnie przeprowadzono weryfikację list poparcia, kandydatura Jolanty Milas nie zostałaby zarejestrowana. Dopuszczenie jej do wyborów miało istotny wpływ na wynik I tury. Żeby to zrozumieć, przytoczmy wyniki kilku kandydatów (uszeregowanych według malejącego wyniku wyborczego):

Lp.	Nazwisko i imię	Liczba głosów
1.	Pierończyk Michał	11590
2.	Mejer Krzysztof	8547
3.	Wesoły Marek	8406
...		
7.	Jolanta Milas	562

Markowi Wesołemu zabrakło 142 głosów by wejść do drugiej tury. Można przypuszczać, że gdyby nie dopuszczono Jolanty Milas do wyborów, to jej głosy w dużej mierze przypadłyby innej „nowej miotle” – Markowi Wesołemu.

Przy weryfikacji podpisów nie było obserwatora społecznego ani męża zaufania.

Zastrzeżenia do list poparcia dwóch kandydatek, w tym Jolanty Milas, zgłosił wiceprzewodniczący komisji Marek Jarocki. Nagłośnił medialnie i złożył zawiadomienie do prokuratury o możliwości popełnienia przestępstwa. Konsekwencje poniósł on sam: mimo że nikt nie zarzucał mu naruszenia prawa, został on odwołany z funkcji wiceprzewodniczącego przez miejską komisję wyborczą „bez żadnego trybu”, tzn. według procedury, która nie jest przewidziana przez prawo (organy wyborcze nierzadko tolerują stosowanie tej nieistniejącej procedury, ale w przypadku Marka Jarockiego wojewódzki sąd administracyjny uchylił akt jego odwołania).

Później zawiadomienie do prokuratury złożyła również komisja wyborcza.

Marek Wesoły zapewne nie miałby szans na wygranie II tury. Jednak już to, że osoba mająca osobiste poparcie Jarosława Kaczyńskiego nie weszła do II tury było ważnym faktem politycznym i odbiło się szerokim echem w całym kraju – natomiast mało kto w Polsce odnotował, że był to efekt oszustwa wyborczego.

2.3 Powoływanie terytorialnej i obwodowej komisji wyborczej

Dwa rodzaje komisji wyborczych istnieją w przypadku wszystkich wyborów regulowanych przez kodeks wyborczy. Są to:

Państwowa Komisja Wyborcza (PKW), która działa nieprzerwanie. Wszystkie inne komisje wyborcze są powoływane każdorazowo przed danymi wyborami.

To jest szczebel najwyższy.

Członkowie powołani na wniosek Sejmu wybranego 15 października 2023 powinni objąć swoje funkcje około 15 marca 2024.

Obwodowe komisje wyborcze: to jest szczebel najniższy, ale najważniejszy: właśnie ta komisja organizuje głosowanie, a potem liczy głosy.

W przypadku wyborów do Sejmu i Senatu, szczeblem pośrednim są okręgowe komisje wyborcze. Między innymi, te komisje rejestrują kandydatów (co obejmuje trudne i kontrowersyjne sprawdzanie podpisów poparcia), przygotowują do druku karty do głosowania, udzielają porad komisjom obwodowym i rozstrzygają skargi na nie. Komisje okręgowe przyjmują i sprawdzają protokoły z obwodowych komisji wyborczych, a na ich podstawie sporządzają protokoły zbiorcze. Komisje okręgowe nie dają gwarancji pluralizmu, są powoływane przez PKW na wniosek komisarzy wyborczych, ale nie wiadomo, według jakich kryteriów komisarze dobierają składy komisji.

Patrz rysunek 1, str. 7. Na czerwono organy, które działają nieprzerwanie.

W tej hierarchii komisji, komisja wyższa wydaje niższej interpretacje prawa i wiążące polecenia.

W przypadku wyborów samorządowych, szczeblem pośrednim są terytorialne komisje wyborcze. Takie komisje istnieją na wszystkich szczeblach samorządu miejscowego: istnieją komisje wojewódzkie, powiatowe, gminne (miejskie), a w dzielnicach Warszawy – komisje dzielnicowe. Ich skład jest podobny do składu komisji obwodowych, z tym że w komisjach wojewódzkich przewodniczącym jest zazwyczaj komisarz wyborczy, a w powiatowych – osoba wyznaczona przez komisarza wyborczego. Natomiast zadania tych komisji są podobne do zadań komisji okręgowych (w szczególności: sprawdzanie podpisów poparcia i rejestracja kandydatów we wspólnocie samorządowej danego szczebla).

2.3.1 Państwowa Komisja Wyborcza

Jest zdominowana przez stronników PiS. Przed 2015 składała się wyłącznie sędziów, czynnych albo w stanie spoczynku. Teraz nie ma takiego wymogu. Aktualna ustawa określa, że skład PKW to:

- sędzia (lub dubler) Trybunału Konstytucyjnego, ewentualnie w stanie spoczynku, wskazany przez Prezesa Trybunału Konstytucyjnego,

- sędzia (lub neosędzia) Naczelnego Sądu Administracyjnego, wskazany przez Prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego,
- 7 osób mających kwalifikacje do zajmowania stanowiska sędziego lub inne wysokie kwalifikacje prawnicze, wskazanych przez poszczególne kluby parlamentarne.

Do 11.03.2024 włącznie, wśród tych siedmiu „osób mających kwalifikacje” większość ma PiS. Po tej dacie, 5 członków PKW (a więc bezwzględna większość komisji), to będą osoby wyznaczone przez nową większość rządzącą.

Sekretarzem PKW jest szef Krajowego Biura Wyborczego (obecnie Magdalena Pietrzak; poprzednio pracowała w latach 2016-2018 w Kancelarii Prezesa Rady Ministrów).

Jednym z zadań PKW jest losowanie numerów komitetów wyborczych. Losowanie takie odbyło się 15 września 2023 r.

2.3.2 Okręgowe komisje wyborcze

Okręgowe komisje wyborcze są powoływane przed wyborami parlamentarnymi (a także przed wyborami Prezydenta i wyborami do Parlamentu Europejskiego). Nie są pluralistyczne. Ich skład jest całkowicie w rękach komisarzy wyborczych, czyli – w lutym 2024, gdy piszę te słowa – w praktyce osób powołanych na wniosek rządu PiS⁴. To ważne, bo te komisje

- sprawdzają podpisy poparcia,
- są przełożonymi komisji obwodowych, rozstrzygają kwestie sporne (w szczególności rozstrzygają skargi na komisje obwodowe).

Zasady kształtowania administracji wyborczej były systematycznie psute w czasach rządów PiS. Wcześniej członek komisji okręgowej musiał być sędzią. Wybór członków komisji nie był transparentny, dokonywał go minister sprawiedliwości. Wydaje się jednak, że komisje okręgowe były neutralne, działały poprawnie, choć ustawowe gwarancje tej neutralności i poprawności nie były dostateczne.

Standardy komisji okręgowych konsekwentnie obniżala władza PiS. Najpierw zniosła wymóg, by przewodniczący komisji musiał być sędzią (dokładniej: prawie zawsze przewodniczącym jest z urzędu komisarz wyborczy, a wymóg, by komisarzem wyborczym był sędzia, wtedy zniesiono) – doszło do absurdalnej sytuacji: komisją złożoną z sędziów mógł kierować nie sędzia, Nowelizacja Kodeksu Wyborczego z roku 2023 zniosła wymóg, by członek komisji okręgowej musiał być sędzią. Najprawdopodobniejszą przyczyną tej reformy były masowe dymisje członków komisji okręgowych, którzy nie chcieli uczestniczyć takim czy innym projekcie mało demokratycznych wyborów Prezydenta RP. Te dymisje pokazały, że trudno jest sformować dyspozycyjne komisje z samych sędziów.

4 Inaczej jest w wyborach samorządowych, w których są komisje terytorialne zamiast okręgowych. Komisje terytorialne są pluralistyczne.

2.3.3 Terytorialne komisje wyborcze

Obwodowe komisje wyborcze są powoływane na potrzeby jednych, konkretnych wyborów. Muszą zostać powołane przez komisarzy wyborczych najpóźniej na 40 dni przed dniem wyborów (w roku 2024: najpóźniej 27 lutego).

Liczba członków obwodowej komisji wyborczej i sposób ich powoływania uregulowane są w rozdziale 7 kodeksu wyborczego (art. 178)

Liczebność komisji obwodowej wymagana przez Kodeks Wyborczy zależy od liczby mieszkańców danej jednostki samorządu terytorialnego, natomiast nie zależy od szczebla komisji (województwa, powiatowa, gminna):

liczba mieszkańców	liczba członków komisji
do 20 000	9
do 100 000	11
do 500 000	13
ponad 500 000	15

2.3.4 Obwodowe komisje wyborcze

Obwodowe komisje wyborcze są powoływane na potrzeby jednych, konkretnych wyborów. Muszą zostać powołane przez komisarzy wyborczych najpóźniej na 20 dni przed dniem wyborów (w roku 2023: najpóźniej 25 września).

Liczba członków obwodowej komisji wyborczej i sposób ich powoływania uregulowane są w rozdziale 7 kodeksu wyborczego (art. 182-187)

Liczebność komisji obwodowej, wymagana przez Kodeks Wyborczy:

liczba mieszkańców	liczba członków komisji
do 1000	7
do 2000	9
do 3000	11
ponad 3000	13

W szczególnych przypadkach komisarz może powiększać liczebność komisji, ale nie ponad 13.

W obwodach głosowania odrębnych, czyli utworzonych w szpitalach, więzieniach i podobnych miejscach, liczba członków komisji wyliczana jest inaczej.

2.3.4.1 Jak wyznaczany jest skład terytorialnej lub obwodowej komisji wyborczej – podstawowe zasady

W przypadku wojewódzkich i powiatowych (w tym komisji miejskich w miastach na prawach powiatu), komisarz wyborczy wyznacza jednego członka komisji, który automatycznie jest przewodniczącym tej komisji.

Kandydatów na członków komisji wystawiają komitety wyborcze. Jeden kandydat może być zgłoszony tylko do jednej, konkretnej komisji – to jest sprawdzane. Komitet nie może zgłosić puli kandydatów do rozdysponowania ich na danym obszarze – ten zakaz, restrykcyjny i niepraktyczny, wprowadzony został przez większość sejmową PiS w reformie kodeksu wyborczego w roku 2018.

Faworyzowane są komitety partii lub koalicji partyjnych, z których list w ostatnich wyborach wybrano posłów do Sejmu lub w województwie, w którym leży obwód, wprowadzono radnych do sejmiku wojewódzkiego. Aby korzystać z tej preferencji, komitet musi mieć dokładnie taki sam skład partyjny, jak ten komitet, z którego w ostatnich wyborach wybrano posłów lub radnych. Na przykład komitet wyborczy Trzecia Droga nie jest faworyzowany w roku 2023, gdyż został utworzony przez koalicję dwóch partii, a radni sejmików i posłowie na Sejm w ostatnich wyborach zostali wybrani z komitetów tylko jednej z tych partii (PSL). Komitet koalicyjny, w którego skład wchodzi PSL, nie ma uprawnień, które miałyby PSL, gdyby szedł do wyborów sam. To, że w poprzednich wyborach z ramienia jakiejś partii czy jakiegoś komitetu wybrano senatora, się nie liczy. Komitety wyborcze wyborców (niepartyjne) też się nie liczą.

Nazwijmy komitety faworyzowane „starymi”. Pozostałe będziemy nazywać „nowymi”.

Ustalaniem składu komisji rządzą reguły skomplikowane i wewnątrznie sprzeczne. W przypadku komisji obwodowych, sprzeczność zawarta jest w art. 182 § 2, wprowadzenie i pkt 1, których treść jest następująca:

Obwodową komisję wyborczą powołuje się spośród kandydatów zgłoszonych przez pełnomocników wyborczych lub upoważnione przez nich osoby:

1) w liczbie nie mniejszej niż 2/3 ustawowego składu komisji - po jednej osobie zgłoszonej przez każdego z pełnomocników wyborczych reprezentujących komitety wyborcze utworzone przez partie polityczne bądź koalicje partii politycznych, z których list odpowiednio w ostatnich wyborach: wybrano radnych do sejmiku województwa, z tym że kandydatów można zgłaszać tylko na obszarze województwa, na terenie którego komitet wyborczy wprowadził w ostatnich wyborach radnych do sejmiku województwa, albo wybrano posłów do Sejmu; jeżeli liczba takich komitetów wyborczych jest mniejsza niż 2/3 ustawowego składu komisji, prawo wskazania dodatkowej osoby mają pełnomocnicy komitetów wyborczych, o których mowa w pkt 2,

[...]

W przekładzie z języka prawniczego na język ludzki, ta jednostka redakcyjna oznacza, że co najmniej 2/3 ustawowego składu komisji, to powinny być osoby zgłoszone przez stare komitety, po jednej osobie na komitet. Na większości terytorium Polski, w roku 2023 starych komitetów było

cztery (PiS, KO, Konfederacja, Nowa Lewica). Do tego w niektórych województwach będzie piąty stary komitet (Bezpartyjni Samorządowcy – to jest komitet partyjny (!)). I co najwyżej taką liczbę członków komisji te komitety mogą dostarczyć, po jednej osobie na komitet. Tymczasem najliczniejsze komisje obwodowe liczą po 13 osób. 4 lub 5 osób, to znacznie poniżej 2/3 tej liczby. Kodeks wyborczy nie mówi, co z tą sytuacją zrobić. Pozwolić starym komitetom na wyznaczanie po więcej niż jedną osobę na te miejsca stanowiące 2/3 składu komisji? To nie jest przewidziane. Zapewniać te miejsca osobami wyznaczonymi przez nowe komitety? Też nieprzewidziane. W sumie nie wiadomo.

Uchwała PKW nr 11/2019 z 27.02.2019 <https://monitorpolski.gov.pl/M2019000026701.pdf> § 11 ust. 2 rozwiązuje opisaną tu sprzeczność następująco: jeśli starych komitetów jest mniej niż 2/3 składu komisji, to odpowiednio więcej miejsc przyznaje się nowym komitetom. Czy PKW miała prawo podjąć taką uchwałę? Z jednej strony nie, bo rolą uchwały nie jest zmienianie reguł ustawowych. Ale z drugiej strony coś trzeba było zrobić, ponieważ ustawa jest wewnątrz sprzeczna i nie można jej wykonać.

Ale nawet uchwała PKW nie mówi, co robić, gdy liczba osób delegowanych w skład komisji wyborczej przez stare komitety jest mniejsza niż liczba takich komitetów. Na przykład: komisja obwodowa liczy 13 osób. 2/3 z tej liczby, to $8 \frac{2}{3}$. Ponieważ liczba członków komisji nie może być ułamkowa, stare komitety powinny wyznaczyć co najmniej 9 członków komisji. Jeśli starych komitetów jest tylko 4, mogą wyznaczyć 4 członków, nie 9 – liczba miejsc przypadających nowym komitetom wzrasta o 5. Tak wynika z uchwały. Ale jeśli z tych czterech komitetów tylko trzy wyznaczyły po jednej osobie, a jeden komitet nie wyznaczył nikogo? W takim przypadku nie wiadomo, co zrobić z tym jednym miejscem w komisji. Ani ustawa, ani uchwała PKW sprawy nie wyjaśniają. W regułach zapisanych poniżej przyjmujemy, że to jedno miejsce też przypada nowym komitetom. To jest arbitralny wybór.

W przypadku komisji terytorialnych, sprzeczność logiczna też może wystąpić, ale jest ona odwrotna: tu, na mocy art. 178 § 2a kodeksu wyborczego, starym komitetom przypada liczba członków nieprzekraczająca 2/3 ustawowego składu komisji, po jednym członku na komitet, i nie wiadomo, co zrobić, jeśli liczba starych komitetów przekracza 2/3 ustawowego składu komisji. W praktyce jednak ta sprzeczność logiczna pojawia się bardzo rzadko lub wcale, gdyż nie ma aż tak wielu starych komitetów.

Zasady powoływania terytorialnych komisji wyborczych są doprecyzowane uchwałą PKW nr 25/2024 z 23.01.2024 dostępną tu: https://www.pkw.gov.pl/uploaded_files/1706158884_powolywanie-terytorialnych-komisji-wyborczych.pdf Uchwała ta jest w kilku punktach sprzeczna z kodeksem wyborczym i wewnątrz sprzeczna. Na przykład precyzuje, podobnie jak kodeks wyborczy, że tylko osoby mające bierne prawo wyborcze do Sejmu mogą być członkami komisji terytorialnych, a jednocześnie wyjaśnia, jak zgłaszać do pełnienia tych funkcji obywateli Unii Europejskiej niebędących obywatelami polskimi (takie osoby nie mają biernego prawa wyborczego do Sejmu); każe powoływać przedstawicieli starych komitetów do komisji w liczbie **nie mniejszej** niż 2/3 ustawowego składu komisji, podczas gdy kodeks wyborczy mówi o liczbie „nie większej” zamiast „nie mniejszej”;

pozwała pracownikom delegatur Krajowego Biura Wyborczego prowadzić losowania, podczas gdy kodeks wyborczy mówi, że komisarz wyborczy jest tu właściwy.

Podsumowując, w praktyce mamy niemal takie same reguły dla komisji obwodowych i komisji terytorialnych, mimo że sformułowania ustawowe się różnią w obu tych przypadkach. Reguły te można opisać następująco.

1. Stare komitety delegują do komisji po jednej osobie. Każda taka osoba ma gwarantowane powołanie do komisji.
2. W przypadku komisji wojewódzkiej lub powiatowej, jedno miejsce w komisji przypada osobie wyznaczonej przez komisarza wyborczego.
3. Pozostałe miejsca w komisji przypadają nowym komitetom (każdy deleguje jedną osobę). Jeśli osób delegowanych przez nowe komitety jest więcej niż miejsc do obsadzenia, losowanie decyduje, które z tych osób zostaną powołane. **To jest pierwszy przypadek losowania.**
4. Jeżeli po obsadzeniu komisji na podstawie powyższego punktu nadal są wakaty (to dotyczy tylko przypadku, w którym nie było losowania; losowanie ma miejsce tylko w przypadku nadmiaru kandydatów), to o wakatach informuje publicznie komisarz wyborczy (w przypadku komisji terytorialnej) lub urząd gminy (w przypadku komisji obwodowej). Wówczas wszystkie komitety wyborcze mogą w terminie wyznaczonym przez komisarza, nie krótszym niż jeden dzień (w przypadku komisji terytorialnej) lub w terminie dwóch dni (w przypadku komisji obwodowej) zgłaszać członków komisji na te wakaty. W tym punkcie nie ma rozróżnienia między starymi i nowymi komitetami. Każdy komitet może zgłosić liczbę osób co najwyżej równą liczbie wakatów.
5. Jeśli łączna liczba osób zgłoszonych przez wszystkie komitety do zapełnienia wakatów przekracza liczbę wakatów, losowanie decyduje, kto wchodzi w skład komisji. **To jest drugi przypadek losowania.** Losowanie jest całkiem losowe, a nie sprawiedliwe. Np. jeśli pozostało 5 wakatów i 5 komitetów zgłosiło osoby do ich zapełnienia, to sprawiedliwie byłoby wziąć po jednej osobie z każdego komitetu. Ale nie tak się robi: losuje się spośród wszystkich zgłoszonych osób, bez rozróżniania, która osoba została zgłoszona przez który komitet. Może się zdarzyć, że wszystkie 5 wakatów przypadnie jednemu komitetowi.
6. Jeżeli po obsadzeniu komisji na podstawie powyższego punktu nadal są wakaty (to dotyczy tylko sytuacji, w której nie było losowania, ani pierwszego, ani drugiego przypadku; losowanie ma miejsce tylko w przypadku nadmiaru osób zgłoszonych do komisji), to komisarz wyborczy obsadza je według swojego uznania osobami, które zgłosiły się do niego za pośrednictwem urzędów gmin, a nie za pośrednictwem komitetów wyborczych. W przypadku komisji terytorialnej, komisarz zapełnia tyle wakatów, ile trzeba, żeby liczebność komisji była zgodna z ustawą (czyli taka, jak w tabelce powyżej); w przypadku komisji obwodowej, Komisarz ma obowiązek zapełnić co najmniej tyle wakatów, żeby komisja liczyła co najmniej 5 osób. Może, ale nie musi, zapełnić więcej wakatów, nie przekraczając

pierwotnie przewidzianej liczebności komisji. Tu nie ma terminów: komisarz może powoływać członków komisji w dowolnym czasie, na podstawie zgłoszeń, które wpłynęły w dowolnym czasie. Komisarz nie jest w żaden sposób rozliczany z tego, kogo wybrał do zapewnienia wakatów.

W komisjach obwodowych za granicą jednego członka wyznacza konsul, za to nie ma komitetów uprzywilejowanych (wszystkie komitety są traktowane jako nowe). Komisja za granicą liczy od 5 do 13 osób.

2.3.4.2 Jak wyznacza się skład terytorialnej lub obwodowej komisji wyborczej – przykład

Przykładowa komisja liczy 9 osób i nie ma w niej osoby wyznaczonej przez komisarza (nie jest to komisja powiatowa ani wojewódzka). Zarejestrowano 4 stare komitety. Każdemu ze starych przyznajemy jedno miejsce w komisji. Przyjmijmy, że każdy stary komitet rzeczywiście wyznaczył członka komisji.

Stary 1	Stary 2	Stary 3	Stary 4	5	6	7	8	9
---------	---------	---------	---------	---	---	---	---	---

Do czterech członków komisji wyznaczonych przez stare komitety może dojść do 5 członków wyznaczonych przez nowe komitety (ale tylko jeden z ramienia każdego komitetu). Gdyby więcej niż 5 nowych komitetów zgłosiło kogoś na członka komisji, doszło by do losowania (pierwszy przypadek); po losowaniu obsadzanie komisji byłoby zakończone.

Wyobraźmy sobie jednak, że tylko 2 nowe komitety wyznaczyły po jednym członku. W tej sytuacji mamy łącznie sześć obsadzonych miejsc w komisji i dochodzimy do takiej sytuacji: miejsca obsadzone są czarne, nieobsadzone (na razie) – białe:

1	2	3	4	5	6	7	8	9
---	---	---	---	---	---	---	---	---

Wówczas ogłasza się, że są 3 wakaty, i każdy komitet (bez rozróżnienia na stare i nowe) ma prawo wyznaczyć do 3 osób na te wakaty. Jeśli łączna liczba zgłoszonych osób przekracza 3, to wakaty zapełnia się drogą losowania (wynik nie musi być sprawiedliwy, może się zdarzyć, że wszystkie trzy wakaty przypadną temu samemu komitetowi).

Ale wyobraźmy sobie, że na trzy wakaty zgłoszono łącznie tylko dwie osoby. Jeden wakat pozostał. Wówczas, jeśli mamy do czynienia z komisją obwodową, komisarz wyborczy może ją powołać w składzie 8 osób zamiast 9, może też wypełnić wakat dowolną osobą, która zgłosiła się bez pośrednictwa komitetu wyborczego; natomiast w przypadku komisji terytorialnej, komisarz miałby obowiązek zapełnić wakat.

2.3.4.3 Losowanie składów komisji wyborczych

Kodeks wyborczy mówi jednoznacznie, że jeśli powołanie komisji obwodowej wymaga losowania, przeprowadza je komisarz wyborczy. Trochę dziwny przepis, bo losowania członków komisji obwodowych przeprowadza się w okresie, kiedy komisarze i bez tego są bardzo zaabsorbowani

obowiązkami. Dziwny, ale wykonalny – reforma z roku 2018 podwoiła liczbę komisarzy, jest ich obecnie 100 i ta liczba wystarczy. Jednak Państwowa Komisja Wyborcza zmieniła ten przepis ustawy uchwałami wzmiankowanymi powyżej – aktami niskiej rangi, które nie mają nawet rangi rozporządzenia.

Według tych uchwał, w stacjonarnych komisjach za granicą losowanie przeprowadza konsul, na polskich statkach – kapitan. To, że na statku robi to kapitan, jest wyjątkowo złym rozwiązaniem. Wobec bardzo ograniczonej liczbie potencjalnych świadków, gdy grono świadków ograniczone jest do jego podwładnych, trudno mówić o transparentnej procedurze.

Losowanie ma charakter publiczny.

Każdy z nas obserwuje we własnym imieniu. Nie potrzebujemy żadnych zaświadczeń.

Miejsca i godziny losowania są ogłaszane.

W Polsce, w przypadku komisji obwodowej, dwa dni przed, a w przypadku komisji terytorialnej – co najmniej jeden dzień przed

- wywieszane w siedzibie gminy lub w delegaturze Krajowego Biura Wyborczego
- umieszczane w biuletynie informacji publicznej gminy (komisja obwodowa) lub na stronie internetowej delegatury KBW (komisja terytorialna).

Za granicą dzień przed

- w miejscu ogólnodostępnym w siedzibie konsula,
- na stronie internetowej konsula,
- w przypadku statku – na tablicy ogłoszeń załogi,
- NIE na stronie KBW, nie w BIP.

Zasady losowania

Losowanie przeprowadza się w ten sposób, że nazwiska kandydatów uczestniczących w losowaniu oznacza się numerami, informując o tym obecnych przy losowaniu. Do jednakowych, nieprzezroczystych kopert lub innych pojemników, zwanych dalej „kopertami”, wkłada się kartki z wpisanymi numerami odpowiadającymi numerom, którymi oznaczono nazwiska kandydatów.

Po wymieszaniu kopert losuje się tyle kopert, ile jest miejsc w komisji do obsadzenia (jest to wyjaśnione skomplikowanym prawniczym żargonem w § 14 ust. 7 wyżej wspomnianej uchwały PKW).

Wylosowane numery są odczytywane i okazywane obecnym przy losowaniu. Odczytywane są również imiona i nazwiska kandydatów oznaczonych tymi numerami.

W czynnościach losowania mogą uczestniczyć inne osoby, pod nadzorem osoby przeprowadzającej losowanie.

Z przeprowadzonego losowania sporządza się protokół, w którym wymienia się datę i godzinę losowania, imię i nazwisko osoby przeprowadzającej losowanie oraz, odrębnie dla każdej komisji, jej nazwę, numer i adres siedziby, liczbę kandydatów, spośród których przeprowadzono losowanie, a także imiona i nazwiska osób wylosowanych do składu komisji.

Protokół podpisuje osoba przeprowadzająca losowanie.

Rozdział 3 Co wynika z naszej pracy

Udokumentowanie przez obserwatorów przestępstw wyborczych może być podstawą do wniesienia protestu wyborczego do sądu. W przypadku wyborów do Sejmu i Senatu oraz wyborów do Parlamentu Europejskiego, po wyczerpaniu drogi prawnej w Polsce (czyli po tym, jak złożyliście protest wyborczy, a następnie Sąd Najwyższy stwierdził ważność wyborów), można złożyć skargę do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPCz). Można też składać skargi do władz Unii Europejskiej.

Obserwatorium Wyborcze pisze protesty wyborcze i skargi. Rolą obserwatorów jest dostarczenie faktów i dowodów, na których protesty i skargi można oprzeć. Czasem Obserwatorium Wyborcze prosi obserwatorów o podpisanie protestu lub skargi. Wynika to z tego, że osobami uprawnionymi są wyborcy (w tym obserwatorzy), a nie Obserwatorium Wyborcze jako takie.

Obserwując przebieg głosowania czy liczenia głosów, obserwator powinien przywiązywać wagę nie tylko do ewidentnych oszustw, ale również do wszelkich przypadków naruszania procedur czy porządku.

- raporty sporządzone na podstawie relacji obserwatorów mogą zwrócić uwagę opinii publicznej na niepokojące zjawiska
- spostrzeżenia przekazywane w formularzach wysyłanych przez obserwatorów mogą też przyczynić się do ulepszenia prawa wyborczego
- nie zawsze naruszanie prawa wynika ze złej woli -- może być po prostu efektem braku wiedzy. Często postawa obserwatora może powstrzymać członków komisji obwodowej przed kontynuowaniem niewłaściwych praktyk
- już sama obecność obserwatorów może oddziaływać dyscyplinująco na członków komisji wyborczej, może wręcz wywołać efekt mrozący u potencjalnych oszustów.

Interwencja w wypadku ewidentnego naruszenia reguł ma duże szanse powodzenia, o ile zostanie podjęta w czasie, gdy można jeszcze zapobiec skutkom. Dotyczy to również czynności urzędowych poprzedzających głosowanie. W przypadku opisanym w podrozdziale 2.2 można było zapobiec nieprawidłowościom, gdyby wszcząć alarm odpowiednio wcześniej: przed przekazaniem nieprawidłowych kart do głosowania do komisji obwodowych; nawet interwencja w przeddzień głosowania mogła być skuteczna, gdyż nawet wtedy możliwe było poinformowanie wyborców, że karty są nieprawidłowe i, wbrew ich treści, nie ma kandydata Lewicy.

Wachlarz możliwych do zastosowania środków prawnych jest bardzo szeroki. Skargi wyborcze do Sądu Najwyższego, petycje i zawiadomienia do prokuratury, pisma do Państwowej Komisji

Wyborczej, skargi do instytucji europejskich, petycje do Parlamentu Europejskiego. Korzystaliśmy wielokrotnie z tych form, nie tylko w związku z wyborami, ale też w odniesieniu do mediów „publicznych”, przebiegu kampanii i prekampanii wyborczych.

Dwa postępowania prowadzone z inicjatywy Obserwatorium Wyborczego dobrze rokują: są to sprawy 8520/22 Epler v. Poland i 10335/22 Skubiszewski v. Poland, w których podważamy zgodność z prawem stanu wyjątkowego z roku 2021 (sprawy zostały zakomunikowane rządowi polskiemu, Trybunał otrzymał odpowiedź rządu, sprawy w toku). Kwestia stanu wyjątkowego jest ważna z punktu widzenia wyborczego, gdyż wprowadzenie stanu wyjątkowego jest sposobem na odsunięcie wyborów w czasie. Deklaracje premiera Morawieckiego z lipca 2023 wskazują, że coś takiego jest rozważane.

W piśmie do PKW, które wysłaliśmy na podstawie obserwacji wyborów w Rudzie Śląskiej w roku 2022, skrytykowaliśmy to, że procedura obliczania wyników głosowania opiera się na wierze w stuprocentową nieomyślność systemu informatycznego WOW (Wsparcie Organów Wyborczych) – tak, jakby atak na bezpieczeństwo tego systemu był niemożliwy. W szczególności PKW nie przewidywała porównywania treści protokołów papierowych podpisanych przez komisje obwodowe z tym, co znajduje się w systemie informatycznym (bo system nie może się mylić). W odpowiedzi na nasze pismo PKW zmieniła procedurę, teraz przewidziane będzie sprawdzanie, czy to, co jest w systemie, jest zgodne z treścią protokołów papierowych.

Rozdział 4 Status obserwatora, obserwacja głosowania

4.1 Informacje ogólne

Obserwator społeczny wysłany do obwodowej komisji wyborczej:

- obserwuje działania członków komisji związane z przygotowaniem, organizowaniem i przeprowadzaniem danych wyborów,
- ma prawo nagrywać i fotografować głosowanie i liczenie głosów; nagrania powinien jednak przekazać na serwer rządowy i/lub do komisji wyborczej, którą nagrywał; egzemplarze nagrań, które ma w swoim posiadaniu, ma obowiązek zniszczyć;
- obserwuje zachowania wyborców,
- odnotowuje i dokumentuje zaobserwowane nieprawidłowości i swoje wątpliwości, a w miarę potrzeby zgłasza swoje uwagi komisji wyborczej,
- sporządza raporty przedstawiające wyniki obserwacji,
- ewentualnie przekazuje wnioski i rekomendacje na przyszłość.

Już sama obecność obserwatora w lokalu może studzić ewentualne zakusy członków komisji do łamania reguł.

Dobry obserwator skrupulatnie obserwuje, rzetelnie dokumentuje zaobserwowane nieprawidłowości. Jest **obiektywny** i **bezstronny**. Jest kulturalny i uprzejmy, ale też stanowczy wobec członków komisji. Nie daje się zbyć ani narzucić sobie bezprawnych ograniczeń.

UWAGA! Obserwatorium Wyborcze zaleca wysyłanie raportów na bieżąco, niezwłocznie, za pomocą narzędzi sieciowych (KoBo Collect lub Enketo).

Działania obserwatorów powinny prowadzić do uzyskaniu **rzetelnego i obiektywnego** obrazu przebiegu wyborów.

Nawet obserwacje z części obwodów pozwolą uogólnić uzyskane dane na cały kraj, przygotować zbiorczy raport. Im więcej raportów obserwatorów, tym bardziej miarodajny będzie raport zbiorczy.

Schemat pracy obwodowej komisji wyborczej

1. Początek pracy (najpóźniej 6⁰⁰ 5)

1. przygotowanie lokalu do wyborów
2. przeliczenie i opieczątowanie kart
3. zamknięcie urny

2. Głosowanie

1. wydawanie kart wyborcom, kwitowanie odbioru kart
2. dopisywanie wyborców do spisu wyborców
3. meldunek do nadrzędnej komisji o frekwencji (12⁰⁰ i 17⁰⁰)
4. pilnowanie porządku podczas głosowania – zakazu agitacji, przestrzegania tajności itd.

3. Koniec głosowania

1. liczenie i spakowanie niewykorzystanych kart, liczenie podpisów w spisie wyborców
2. otwarcie urny
3. przeglądanie, segregowanie, liczenie kart
4. spakowanie i opisanie grup kart
5. przygotowanie protokołu głosowania
6. wprowadzenie protokołu do systemu informatycznego
7. wywieszenie protokołu w widocznym miejscu
8. przekazanie protokołu do komisji nadrzędnej, przekazanie kart i materiałów do depozytu

Ode początku pracy komisji wyborczej do zakończenia głosowania (godz. 21:00) obserwator może wchodzić do lokalu wyborczego, kiedy chce. Aby obserwować liczenie, obserwator musi wejść przed 21⁰⁰. Zawsze może wyjść podczas liczenia, ale bezpowrotnie.

5 Ten przepis nie zawsze jest przestrzegany. Często komisje zaczynają pracę później.

4.2 Prawa i obowiązki obserwatora

4.2.1 Prawa obserwatora

Obserwator⁶ ma prawo do:

- obecności przy wszystkich czynnościach obserwowanej komisji, również przed głosowaniem i po nim,
- obserwacji wprowadzania danych do sieci elektronicznego przesyłania danych,
- rejestrowania czynności obwodowej komisji wyborczej (zdjęcia, video, audio), z zastrzeżeniami, o których poniżej,
- otrzymać kopie protokołów

Mąż zaufania (zarówno referendalny, jak wyborczy) ma dwa dodatkowe uprawnienia, które nie przysługują obserwatorowi społecznemu:

- Podczas sporządzania protokołu może zgłaszać uzasadnione uwagi. Komisja ma obowiązek wpisać do protokołu te uwagi i odpowiedzi na nie. Wydaje się logiczne, że wyborczy mąż zaufania ma prawo zgłaszać uwagi jedynie do protokołów z wyborów, a nie z referendum, natomiast referendalny mąż zaufania – odwrotnie (przypomnijmy, że protokoły z wyborów do Sejmu, z wyborów do Senatu i z referendum, to są trzy oddzielne dokumenty).
- Może uczestniczyć w przewożeniu dokumentów do komisji wyższego stopnia

Za to referendalny mąż zaufania ma mniej uprawnień w komisjach wyższego stopnia (PKW, komisja okręgowa, w wyborach europejskich także komisja rejonowa): może jedynie obserwować ustalanie wyników głosowania w referendum i wyników referendum. To ograniczenie nie dotyczy referendalnych mężów zaufania przy komisjach obwodowych.

Komisja powinna wyznaczyć obserwatorowi miejsce do siedzenia, co nie oznacza, że ma on obowiązek tam siedzieć. Obserwator ma prawo swobodnie chodzić po całym lokalu wyborczym (w komisji wyższego stopnia: po wszystkich pomieszczeniach używanych przez komisję).

Obserwatorium Wyborcze zaleca obserwatorom zgłaszanie na bieżąco uwag przewodniczącemu komisji wyborczej, o ile zaobserwuje nieprawidłowości.

UWAGA!

Nowelizacja Kodeksu Wyborczego z 26 stycznia 2023 wprowadziła kuriozalne ograniczenia dotyczące rejestrowania obrazu/dźwięku w obwodowej komisji wyborczej podczas głosowania i głosów. Rejestrowanie może być dokonywane wyłącznie w celu:

1. Dołączenia materiału, zawierającego zarejestrowany przebieg czynności, do protokołu, jako dokumenty z wyborów. Innymi słowy: obserwator oddaje swoje nośniki danych obwodowej komisji wyborczej, która pakuje te nośniki i wysyła do komisji nadrzędnej razem z całą

⁶ Przypomnijmy, że w tym podręczniku używamy słowa obserwator, aby określić zarówno obserwatorów społecznych, jak i mężów zaufania.

dokumentacją głosowania. Ta możliwość jest bardzo niepraktyczna (nośnik będzie gdzieś leżeć w archiwum, odnalezienie go w razie potrzeby – na przykład w przypadku postępowania sądowego – będzie skomplikowane).

2. przekazania przez internet (upload) na serwer ministra właściwego do spraw informatyzacji.

Nowelizacja zobowiązuje obserwatora/męża zaufania do **usunięcia** materiału zawierającego zarejestrowany przebieg czynności, z urządzenia rejestrującego oraz wszelkich, zarówno fizycznych, jak i wirtualnych, nośników pamięci, na których został zapisany. **Niewłócznie po przekazaniu.**

Jeśli materiał zawierający zarejestrowany przebieg czynności nie został przekazany, **usunięcie** materiału ma nastąpić nie później niż do końca dnia następującego po dniu, w którym obwodowa komisja wyborcza przekazała protokół głosowania w obwodzie komisji wyborczej wyższego stopnia.

Druga z powyższych możliwości jest otwarta dla obserwatora pod warunkiem, że został on przed końcem dnia głosowania zgłoszony do ministerstwa informatyzacji drogą elektroniczną przez komitet wyborczy lub organizację, które reprezentuje. W braku takiego zgłoszenia obserwator może jedynie przekazać nośnik danych do dokumentacji z wyborów (a więc

Powyższe restrykcje nie obowiązują w wyborach organów jednostek samorządu terytorialnego i referendach lokalnych przeprowadzanych w trakcie kadencji 2018 – 2024. Za to przy takich okazjach obserwator może rejestrować jedynie do rozpoczęcia głosowania oraz od zamknięcia lokalu wyborczego do podpisania protokołu – a więc nie może rejestrować głosowania (nie ma zakazu rejestrowania głosowania, ale nie ma też ustawowego zezwolenia na to).

W przypadku rejestrowania, niezależnie od uwarunkowań prawnych, Obserwatorium Wyborcze zaleca przede wszystkim przestrzeganie tajności głosowania: **nasz materiał w żadnym razie nie powinien ukazywać, jak zagłosował konkretny wyborca**. Dotyczy to również przypadków, w których sam wyborca narusza tajność własnego głosowania (głosuje na oczach innych osób), a nawet przypadku, w którym fotografujemy lub nagrywamy właśnie po to, aby wykazać, że w danym lokalu tajność nie jest przestrzegana.

4.2.2 Zakazy dotyczące obserwatora

Obserwator nie może:

- prowadzić jakiegokolwiek agitacji politycznej w lokalu wyborczym
- wykonywać czynności komisji wyborczej, którą obserwuje, pomagać w tych czynnościach
- pomagać w głosowaniu wyborcom (również niepełnosprawnym: w tym przypadku pomoc jest dozwolona, ale nie może w niej brać udziału członek komisji ani obserwator)
- naruszać tajności i powagi głosowania, wchodzić do miejsca zapewniającego tajność głosowania jeśli przebywa tam wyborca

- przeglądać dokumentów komisji, w szczególności spisu wyborców – ale obserwator może patrzeć na spis wyborców i inne dokumenty, a nawet fotografować, kiedy komisja z nich korzysta
- liczyć ani dotykać kart do głosowania

4.3 Na co obserwator powinien zwracać uwagę podczas głosowania

Uwaga: ten rozdział jest bardzo niekompletny.

Tworzenie dwóch lokali wyborczych w jednym pomieszczeniu jest zabronione przez Kodeks Wyborczy (ten zakaz jest szczególnie istotny w przypadku dużego pomieszczenia, np. sali gimnastycznej).

Przez pewien czas istniał podział obwodowej komisji wyborczej na dwie:

- obwodowa komisja wyborcza ds. przeprowadzenia głosowania w obwodzie,
- obwodowa komisja wyborcza ds. ustalenia wyników głosowania w obwodzie.

Istnieje niebezpieczeństwo, że przez pomyłkę komisja będzie używać pieczęci takiej komisji. Zalecamy obserwatorom by upewniali się (na przykład: sugerowali członkom komisji sprawdzenie), czy wszystkie karty zostały ostemplowane, i czy właściwą pieczęcią (pieczęć musi nosić właściwy numer komisji i nie może zawierać słów „ds. przeprowadzenia głosowania” ani „ds. ustalenia wyników”).

Rozdział 5 Po zakończeniu głosowania

5.1 Ważność karty

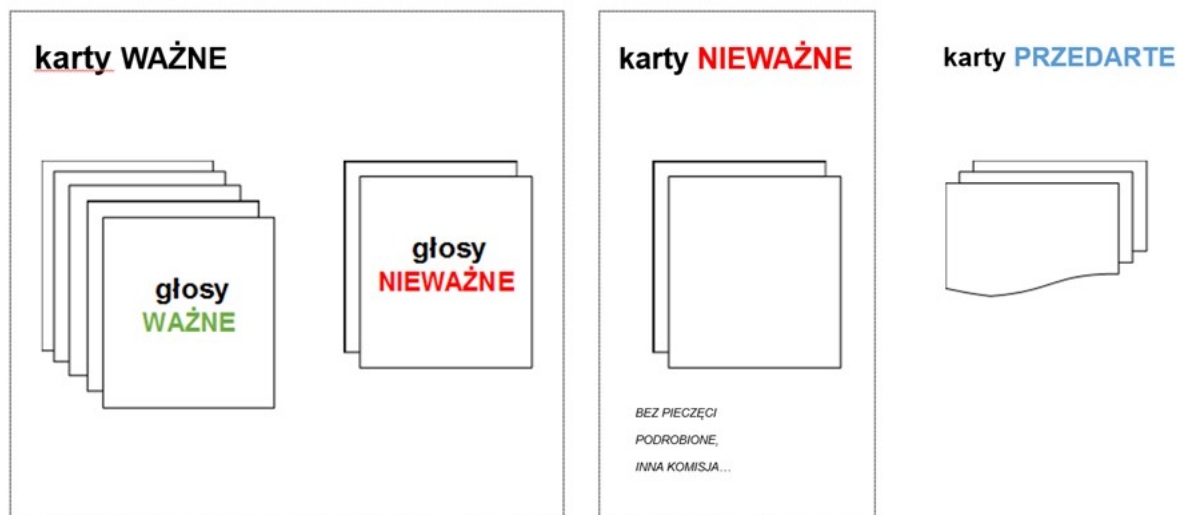
Karta przedarta jest traktowana jako nieistniejąca. Nie uwzględniamy jej podając w protokole liczbę kart wyjętych z urny.

Kartę kwalifikujemy jako **karta nieważna**, jeśli nie ma pieczęci, jeśli ma pieczęć innej komisji albo jeśli jest to karta podrobiona.

Pozostałe karty uznajemy za **karty ważne**.

Karty ważne będziemy dzielić na **głosy ważne** i **głosy nieważne**.

Jeśli liczba kart wydanych nie równa się liczbie kart wyjętych z urny, w protokole komisja podaje prawdopodobną przyczynę niezgodności. Na przykład: były karty przedarte (tego możemy się spodziewać w przypadku referendum).

5.2 Ważność głosu

O głosach (ważnych lub nieważnych) możemy mówić tylko w przypadku kart ważnych.

Głosujemy na kandydata stawiając krzyżyk w kratce przy jego nazwisku. Dokładniej: w kratce przy nazwisku kandydata muszą się krzyżować dwie linie. Jeżeli są więcej niż dwie linie, to też mamy do czynienia z głosem. Nie jest jasne jak interpretować dokładnie zamazaną kratkę. Komisja może rozstrzygać to przez głosowanie.

OBWE oczekuje spójności i konsekwencji, by wszystkie takie przypadki traktować jednakowo.

SPOSOBY ZAZNACZENIA WYBORU

PRAWIDŁOWY

NIEPRAWIDŁOWY

nie przecinają się

NIEPRAWIDŁOWY

przecinają się poza kratką

Rysunek 5: Przykłady oddawania głosu

Dopisanie na karcie do głosowania dodatkowych numerów list i nazw lub nazwisk albo poczynienie innych znaków lub dopisków na karcie do głosowania, w tym w kratce lub poza nią, nie wpływa na ważność oddanego głosu (art. 41).

5.2.1 Ważność głosów w wyborach do Senatu, na prezydenta RP, na wójta/burmistrza/prezydenta miasta

W tych wyborach wyborca może zagłosować tylko na jednego kandydata. Głos oddany na dwóch lub więcej jest nieważny. Natomiast jeśli wyborca zagłosuje na dwóch kandydatów, z których jeden jest skreślony, to jest to głos ważny (oczywiście na tego kandydata, który nie jest skreślony). Skreślenie kandydata nie jest zaznaczane na kracie do głosowania.

GŁOSY WAŻNE przy założeniu, że kandydat **Piotr Skreślony** został skreślony:

Kandydaci do Senatu	
☒	Adam Adamski
☐	Jan Janowski
☐	Piotr Piotrowski

Kandydaci do Senatu	
☐	Adam Adamski
☒	Jan Janowski
☒	Piotr Skreślony

GŁOSY NIEWAŻNE przy założeniu, że kandydat **Piotr Skreślony** został skreślony:

Kandydaci do Senatu	
☒	Adam Adamski
☒	Jan Janowski
☐	Piotr Piotrowski

Kandydaci do Senatu	
☐	Adam Adamski
☐	Jan Janowski
☐	Piotr Piotrowski

Kandydaci do Senatu	
☐	Adam Adamski
☐	Jan Janowski
☒	Piotr Skreślony

5.2.2 Ważność głosów w wyborach do Sejmu, do organów stanowiących jednostek samorządu terytorialnego

Uznanie głosu za ważny w tych wyborach jest bardziej skomplikowane. W tych wyborach wyborca może zagłosować na jednego kandydata. Dopuszczalne jest jednak postawienie znaku „x” przy więcej niż jednym kandydacie pod warunkiem, że tylko na jednej liście. Głos otrzymuje wówczas ten z zaznaczonych kandydatów, który ma wyższą pozycję na liście. Ważny jest nawet głos oddany na skreślonego kandydata – głos liczy się wówczas jako głos na listę, ale nie na żadnego konkretnego kandydata.

Może się zdarzyć, że cała lista (a nie tylko jeden kandydat) została unieważniona. Głos na kandydata z listy unieważnionej nie liczy się.

GŁOSY WAŻNE przy założeniu, że Lista **Skreślonych** została unieważniona:

lista CZARNYCH	lista CZERWONYCH
☐ Tadeusz Tabacki	☐ Adam Adamski
☐ Wanda Wabacka	☐ Bogdan Baryła
☐ Zenon Zabacki	☒ Daria Dabacka

lista CZARNYCH	lista CZERWONYCH
☒ Tadeusz Tabacki	☐ Adam Adamski
☐ Wanda Wabacka	☐ Bogdan Baryła
☒ Zenon Zabacki	☐ Daria Dabacka

Głos na Tabackiego

lista CZARNYCH	lista CZERWONYCH
☐ Tadeusz Tabacki	☐ Adam Adamski
☐ Wanda Wabacka	☐ Bogdan Baryła
☒ Zenon Skreślony	☐ Daria Dabacka

Głos na listę, ale nie na konkretnego kandydata

lista SKREŚLONYCH	lista CZERWONYCH
☒ Tadeusz Tabacki	☐ Adam Adamski
☐ Wanda Wabacka	☒ Bogdan Baryła
☐ Zenon Zabacki	☐ Daria Dabacka

Głos na Baryłę

GŁOSY NIEWAŻNE

lista CZARNYCH	lista CZERWONYCH
☐ Tadeusz Tabacki	☐ Adam Adamski
☐ Wanda Wabacka	☒ Bogdan Baryła
☒ Zenon Zabacki	☐ Daria Dabacka

lista CZARNYCH	lista CZERWONYCH
☐ Tadeusz Tabacki	☐ Adam Adamski
☐ Wanda Wabacka	☐ Bogdan Baryła
☐ Zenon Zabacki	☐ Daria Dabacka

lista SKREŚLONYCH	lista CZERWONYCH
☒ Tadeusz Tabacki	☐ Adam Adamski
☐ Wanda Wabacka	☐ Bogdan Baryła
☐ Zenon Zabacki	☐ Daria Dabacka

lista CZARNYCH	lista CZERWONYCH
☐ Tadeusz Tabacki	☐ Adam Adamski
☐ Wanda Wabacka	☒ Bogdan Baryła
☒ Zenon Skreślony	☐ Daria Dabacka

5.3 Kolejność czynności podczas liczenia głosów

Czynności są wykonywane w następującej kolejności:

- Niezwłocznie po zakończeniu głosowania przewodniczący zapieczętowanie otwór urny (art. 69 § 1)
- Komisja wspólnie ustala na podstawie spisu wyborców liczbę osób uprawnionych do głosowania oraz liczbę osób, którym wydano karty do głosowania. (art. 70 § 2). W przypadku wyborów połączonych z referendum ta czynność będzie bardziej skomplikowana niż zwykle, gdyż będzie znaczna liczba wyborców, którzy głosowali w wyborach, ale nie w referendum. Zazwyczaj przypadki, w których wyborca głosuje w jednych wyborach (np. do Sejmu), a nie w innych (np. do Senatu) są bardzo rzadkie (wyborcy często nawet nie wiedzą, że mogą tak zrobić).

Należy policzyć podpisy i uwagi „bez referendum” (a także inne, o ile występują, np. „bez Senatu”) w spisie wyborców. Komisja nie ma polegać na notatkach swoich członków. Nie powinna też dzielić się na zespoły: cała komisja powinna oglądać wszystkie karty spisu wyborców.

- Komisja umieszcza niewykorzystane karty do głosowania w zapieczętowanych pakietach (art. 70 § 3)

Nie odkładać tych czynności na później.

- Przewodniczący otwiera urnę (art. 71 § 1)
- Liczenie wyjętych z urny kart do głosowania i ustalanie liczby kart ważnych i liczby kart nieważnych oraz, odpowiednio do przeprowadzanych wyborów, liczby głosów ważnych oddanych na poszczególnych kandydatów albo na poszczególne listy kandydatów i każdego kandydata z tych list, a także liczbę głosów nieważnych. Wytyczne PKW każą najpierw oddzielić karty nieważne (art. 71 § 1)
- Ustalenie liczby wysłanych pakietów wyborczych, a także liczby kart do głosowania wyjętych z kopert zwrotnych (głosowanie korespondencyjne) dostarczonych do obwodowej komisji wyborczej do zakończenia głosowania (art. 72 § 2)
- Sporządzenie protokołu głosowania, w dwóch egzemplarzach (art. 75 § 1)
- Wywieszenie w lokalu wyborczym, w miejscu łatwo dostępnym dla wyborców, kopii tego protokołu – niezwłocznie po sporządzeniu protokołu (art. 77 § 1) oraz wprowadzenie danych z protokołu do sieci elektronicznego przekazywania danych (art. 77 § 2)
- Przewodniczący komisji lub jego zastępca przekazuje niezwłocznie kopię protokołu wójtowi/burmistrzowi/prezydentowi miasta (art. 77 § 3)

- Przewodniczący komisji lub jego zastępca niezwłocznie po dokonaniu czynności określonych w art. 77⁷ przekazuje komisji wyborczej wyższego stopnia, w zapieczętowanej kopercie, jeden egzemplarz protokołu głosowania w obwodzie wraz z ewentualnymi wyjaśnieniami komisji do zgłoszonych zarzutów (art. 78 § 1). Wraz protokołem, do komisji wyższego stopnia wysyła się inne dokumenty (np. karty do głosowania). Dokumenty te przewodniczący komisji obwodowej sam przewozi lub przekazuje osobie upoważnionej przez przewodniczącego komisji wyższego stopnia.

Wszystkie czynności obwodowej komisji wyborczej wykonywane są wspólnie przez członków komisji w liczbie stanowiącej co najmniej 2/3 jej pełnego składu, w tym przewodniczącego lub jego zastępcy (art. 71. § 1a).

Nie wolno dzielić komisji na grupy. Dotyczy to również liczenia podpisów i niewykorzystanych kart. Nowelizacja KW z 2023 podkreśla, że każda z kart do głosowania jest okazywana wszystkim obecnym członkom obwodowej komisji wyborczej.

⁷ Wywieszenie kopii protokołu, wprowadzenie danych o wynikach głosowania do sieci elektronicznego przekazywania danych, przekazanie kopii protokołu wójtowi/burmistrzowi/prezydentowi miasta.